

VNÍMÁNÍ CIZINCŮ A CIZÍCH ZEMÍ OČIMA PŘÍSLUŠNÍKŮ SBORU NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI: ORÁLNĚHISTORICKÁ SONDA DO OBRAZŮ Z INDIVIDUÁLNÍ A KOLEKTIVNÍ PAMĚTI¹

PAVEL MÜCKE

Perceiving of Foreigners and Foreign Countries in the Eyes of SNB Members: Oral History Inquiry to the Images from Individual and Collective Memory

Abstract: This short study tries to deal with the topic of foreigners seen from the perspective of communist policemen employed in (Sbor národní bezpečnosti – SNB), which was the only official body uniting a public guarding police (Veřejná bezpečnost – VB), a criminal police and also a secret police (Státní bezpečnost – StB) in Czechoslovakia before 1989. Based on the analysis of twelve oral history interviews with ex-SNB members of basic and middle ground of SNB hierarchy, author is attempting to conclude the most visible patterns of individual and collective memory and the “image countours” of foreigners (as non-Czechoslovak citizens) and their countries (especially Eastern and Western ones) connected with pre-1989 period. Last but not least he tries to compare the final outputs of “sample” analysis and interpretations with other socio-professional groups of Czech/Czechoslovak society (which were also researched through oral history perspective during of two oral history projects realized between years 2006 and 2013) and to formulate some general remarks.

Key words: oral history, foreigners, National Security Corps (SNB), memory, image of East, image of West.

Motto: Cizinec potká dva příslušníky na Václavském náměstí v Praze a osloví je: „Guten Tag, Sprechen Sie Deutsch?“ Příslušníci krčí rameny a odvětlí: „No, neumíme...“ „Do you speak English...?“ „Neumíme!“ „Parlez vous français...?“

¹ Tento text vznikl s podporou programu FHS UK v Praze „P20 Sociální, kulturní a historická antropologie“. Na vznik této studie byla FHS UK poskytnuta Institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT – 2012).

„Taky neumíme!!“ „Parli italiano...?“ „Neumíme! Jdi pryč...!“ Cizinec zklamaně odejde a jeden příslušník se obrací na druhého: „Člověče, neměli bychom se začít učit cizí jazyky?“ Druhý energicky odvětí: „A k čemu by nám to bylo? Podívej se, kolik jich tenhle uměl, a taky se nedomluvil...!“

Úvod

Dobová anekdota z konce osmdesátých let, kterou posléze po sametové revoluci 1989/1990 v upravené podobě zpouzarizovali v rámci cyklu skečů *Policejní akademie* čeští baviči Zdeněk Izer a Marek Dobrodinský (Dobrodinský – Izer 1993), nás přivádí k velmi delikátnímu, mnohovrstevnatému a přitom dosti aktuálnímu tématu: jak a jakým způsobem vnímají příslušníci policejních sborů problematiku cizinců a cizích zemí, zvláště jsou-li dotyční příslušníci pod vlivem specifického dobového kontextu? Ačkoliv příslušníci českých/ československých policejních sborů se bez ohledu na dějinné období stávají předmětem lidového humoru a předmětem tvorby řady populárních obrazů (Bořuta 1993; Dvořáková 2003; Blažek – Cajthaml – Růžička 2005), o poznání méně zájmu směřuje k odbornému a biograficky laděnému poznání reality uvnitř této specifické skupiny protagonistů udržování veřejného pořádku a „tváří režimu“ (Čelovský 2005; Kalous 2010; Plosová 2011; Lacko – Sabo 2011; Marek 2013; Macek 2014).

V této drobné studii se sbíhají průsečíky mého osobního badatelského zájmu a také výzkumného zaměření týmů, v nichž jsem v posledních deseti letech působil. Jednak je to snaha o široce pojatý orálněhistorický výzkum mezi členy různých socio-profesních skupin (Vaněk 2009; Vaněk – Krátká 2014) jakožto příspěvek k soudobým dějinám české společnosti zhruba od roku 1968 do současnosti, jednak pokus o sledování řady „proměnných“, fungujících v individuální a kolektivní paměti (Halbwachs 1994: 103–113, 241–265; Portelli 2011: 9–11). Jsou to například dobové ideové a ideologické, profesní, regionální či genderové „rámce paměti“ ovlivňující vzpomínání, způsob formulování vzpomínek a životních příběhů, tabuizovaná témata, vzájemné ovlivňování paměti jednotlivců a kolektivů, to vše na příkladu obrazu cizinců a cizích zemí tak, jak jsou vnímáni na pozadí doby očima narátorů. V českém prostředí se řada pokusů využívajících orálněhistorické přístupy zaměřila na zmapování narativů a názorů „menšinových“ či cizineckých komunit žijících na území českých zemí pohledem „zevnitř“ (např. Nosková 2007; Frýdlová 2009; Klípa 2011; Nosková – Čermáková 2013). Naopak ke sledování postojů a názorů na cizince ze strany dobové či současné majoritní společnosti a konkrétních skupin jejich aktérů jsou využívány spíše jiné výzkumné nástroje – průzkumy veřejného mínění, dotazníková šetření apod. (ÚVVM 1979; 1981; 1985; Fryč 2001; CVVM 2010).

I proto je cílem tohoto příspěvku rámcové zamyšlení nad vnímáním cizinců (tj. cizích státních příslušníků) a cizích zemí v očích příslušníků československých/českých policejních sborů, a to zejména „obrazů“ a reflexí vážících se k období před rokem 1989, na jehož konci se definitivně odstartoval proces post-komunistické transformace v politické, ekonomické, sociální či kulturní rovině (Možný 2002; Kabele 2003; Suk 2003; Holý 2010; Kopeček 2010; Kalinová 2012; Myant 2013). Z předešlých výzkumů je zřejmé, že příslušníci Sboru národní bezpečnosti (SNB) byli za předlistopadového režimu nejen vybírání podle řady kritérií (fyzická a psychická zdatnost, absolvování povinné vojenské služby, dobrý kádrový původ, elementární politická angažovanost apod.), ale jejich služební a obecně občanská loajalita byla také periodicky prověřována kádrovým procesem (Macek – Uhlíř 2011; Černá – Cuhra 2012). Navíc jim jako nositelům „služebního tajemství“ byla limitována možnost zahraničního cestování, zejména do zemí Západu. Prvotní hypotézou této studie tedy může být, že na ně dobová domácí propaganda mohla mít při formování názoru na cizince a cizí země daleko větší vliv než na příslušníky „většinové“ veřejnosti tehdejšího Československa (Zavacká 2005; Cajthaml 2009; Palivodová 2012; 2013). K ověření této hypotézy by bylo vhodné rámcové popsání způsobů, jakým dotčení na cizince či zahraničí vzpomínají po bezprostředním setkání s tímto fenoménem. Na základě předešlých výzkumů s narátory z jiných socioprofesionálních skupin předlistopadové doby (Vaněk 2009: 162–211; Vaněk – Krátká 2014: 231–271; Krátká 2015: 151–196) by se totiž dalo předpokládat, že tato setkání budou mít na vnímání cizinců významný vliv a dilem proměny zažité perspektivy vnímání. Ačkoliv autor studie se sám cítí být historikem, toto zamyšlení má spíše mezioborový ráz a pohybuje se na pomezí disciplín opírajících se o orální historii (Vaněk – Mücke 2015) a také o přístupy paměťových studií (Švaříčková-Slabáková 2007; Šubrt – Pfeiferová 2010; Green 2011).

Pramenná základna a metodologická východiska této studie využívají výsledků dvou orálněhistorických projektů řešených mezi léty 2008–2015 na pracovišti Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Z metodologického hlediska se jednalo o orálněhistorické výzkumy prováděné podle metod již dříve popsaných a „zdomácnělých“ v českých orálněhistorických kruzích (Vaněk – Mücke 2015). Předmětem zájmu výzkumného týmu (pod vedením Miroslava Vaňka) se stali příslušníci několika socio-profesionálních skupin z řad české společnosti (dělníci, příslušníci profesí inteligence, zemědělci, zaměstnanci ve službách, hospodářský management, silové složky), občané Československa a posléze České republiky, kteří prožili část svého aktivního života v období tzv. normalizace (70. a 80. léta 20. století) a část také po roce 1989,

již za demokratické transformace. Výzkum probíhal v rámci běžných metodologických, etických a právních standardů běžných v orálněhistorickém bádání a jsou uloženy (v podobě přepisů i nahrávek) ve sbírkách Centra orální historie. Rozhovory se zhruba třemi stovkami narátorů byly vedeny zpravidla ve dvou, ale i více sezeních, a to nejprve ve formě tzv. životního příběhu a posléze formou polostrukturovaného rozhovoru. V jeho průběhu, vedle otázek na pracovní a rodinný život respondentů a způsob trávení volného času, zazněly také dotazy na jejich vztah k veřejné a politické sféře a mj. také na to, jak vnímali a hodnotili dění na Západě, popřípadě i v tzv. východních zemích.

Pro účely analýzy a interpretace v rámci tohoto příspěvku bylo využito dvanacti rozhovorů s bývalými příslušníky SNB. Konkrétněji se jedná o muže ročníků 1936, 1940, 1941, 1946, 1947 (dvě osoby), 1948, 1951, 1953, 1966 a 1967 (dvě osoby), přičemž tito narátoři pocházejí z různých částí současné ČR (Praha, střední, severní a východní Čechy, severní Morava a Slezsko, jižní Morava). Rozhovory s nimi byly pro účely této studie anonymizovány (s ponecháním roku narození a regionu profesního působení). V různých fázích svého života sloužili tito muži v řadách jednoho z bezpečnostních sborů předlistopadového Československa (založeného v roce 1945), který v sobě zahrnoval řadu dalších složek. Byly to zejména Veřejná bezpečnost (VB), zabývající se v podstatě spíše standardní pořádkově-bezpečností a kriminální agendou, nebo Státní bezpečnost (StB), plnící víceméně úlohu tajné („politické“) policie (Macek – Uhlíř 2011). Ačkoliv vědomí „odlišnosti“ mezi složkami VB a StB se v rozhovorech i v jiných pramenech reálně objevuje (Kvapilová 2007; 2009; Vaněk – Krátká 2014), cílem této studie primárně není vést pomyslnou dělicí čáru mezi těmito složkami: jednak se ve výzkumném vzorku nachází minimum narátorů příslušných ve své kariéře pouze k StB, jednak působil SNB navenek formálně jako jeden celek. Vzhledem k tomu, že ve vzorku *narátor* nejsou příslušníci vrcholných vedoucích struktur SNB a ministerstev vnitra, u nichž se dá předpokládat odlišný obsah a forma vzpomínání (Lorenc 1992; Lorenc – Janík 2000), tvoří příslušnost k hodnotně nižším a středním kádrům SNB jeden z „halbwachsovských“ rámců paměti (Halbwachs 1994; Šubrt – Pfeiferová 2010), na němž je také vystavěna konstrukce tohoto příspěvku. Slabinou vzorku je skutečnost, že se jedná o zástupce sloužící pouze v českých zemích a nikoliv na Slovensku, ačkoliv SNB mělo v řadě svých celostátních složek „federální“, tj. národnostně smíšený česko-slovenský charakter (Vaněk – Krátká 2014). Za podstatný faktor při utváření životních příběhů lze považovat vzdělanostní dráhy jednotlivých narátorů. Pokud pomíneme resortní vzdělávání, v jehož průběhu řada příslušníků získala maturitu, vysokoškolský titul nebo dokonce tituly rigorózní a vědecké,

již před vstupem do sboru disponoval jeden z narátorů titulem inženýr (ČVUT v Praze), dále je zde řada maturantů středních všeobecně vzdělávacích či specializovaných škol (průmyslových, zemědělských), několik absolventů učebního oboru s maturitou (automechanici) a konečně vyučení absolventi různých oborů (hutník, soustružník, strojní zámečnick, elektromechanik, instalatér).

První část tohoto zamyšlení věnuje pozornost strukturám, proměnným a specifikům analyzovaných rozhovorů ve vztahu k tématu, druhá se zabývá představami o cizincích a cizích zemích a poslední část je zaměřena na analýzu vzpomínek na bezprostřední setkání s cizinci a vnímání cizích zemí z vlastní zkušenosti.

Cizinci a cizí země v orálněhistorických rozhovorech

Pokud se podíváme na životní osudy příslušníků zkoumaného „vzorku“ z historického pohledu, ve spontánně sdělených životních příbězích, v nichž vypravěči shrnují své životní osudy a jež byly analyzovány již v předešlých studiích, je možné nalézt řadu generačních a kariérních kontinuit a diskontinuit, které se výrazně projevují i ve formě strukturování výsledného vyprávění a též způsobu jeho pojetí (Vaněk – Krátká 2014: 131–136). Vedle běžné perspektivy líčení narátorů v důchodovém postavení a naopak těch, již stále působí v aktivní službě, patří mezi nejvýznačnější kontinuity bezesporu služba v řadách SNB a v období demokratické transformace následné působení u Policie ČR. Naopak mezi diskontinuity velmi typické pro řadu profesí bývalého Československa patří nucené změny zaměstnání vlivem politických zlomů, ať již po roce 1968 v souvislosti s potlačením tzv. pražského jara a s občansko-profesní pacifikací jeho (skutečných či domnělých) podporovatelů a sympatizantů, nebo změny nastalé po revoluci 1989, v jejímž důsledku opustila policejní profese řada příslušníků a byla nucena si hledat nové, civilní zaměstnání.

„K 1. prosinci 74 jsem šel do civilu. Přijel kádrovák z Ostravy a povídá: Takže soudruhu nadporučíku, tady mám vaši kádrovku, a máte odsloužených 19 roků. No a pak tady mám ještě tři roky, to nevím, co to je. Říkám – no, to bylo služba na státní hranici, kdy nám rozpočítali jako rok a půl do penze – tak to máte odslouženo 22 roků. Říkám – dejte sem to péro – a napsal jsem: Žádám o propuštění ze služby z vážných rodinných důvodů. Nadporučík Cepek. On povídá: Chcete najít práci? Já říkám: Děkuju, práci si najdu. Všecko jsem odevzdal a šel jsem. No jo, ale co teď? Já jsem nic neuměl. To říkám zcela otevřeně. Každému jsem říkal – prosím vás, vždyť já jsem voják, já nic neumím.“
(O. E., narozen 1936, severní Morava a Slezsko)

„V roce devadesát jsem byl pořád ještě ve funkci náčelníka, ale už začínaly probíhat prověrky. Byla to takzvaná odborná a laická komise... U té odborné jsem prošel a u té laické taky. Nicméně jsem bohužel zapomněl, že obrazně řečeno ‚vylezli z děr‘ ti, kteří byli v osmašedesátém vypoklonkování z VB. Ty jsem ani neznal, protože jsem nastoupil v roce 1970 a to oni už byli pryč. A v tom osmdesátém devátém se najednou začali objevovat ve velitelských funkcích a jim jsem nebyl dost dobrým velitelem. ... To byl na mě vyvíjen obrovský psychický tlak, to si ani neumíte představit. Tam si třeba svolali příslušníky obvodního oddělení a ptali se jich, jestli chtějí, abych tam byl jako náčelník. To je nekorektní! Ať se rozhodnou oni sami ve vedení, jestli tam mám být, ale ne, ať rozhodují moji podřízení. Takže podřízení, samozřejmě většina jich byla, 99 % řeklo, abych tam zůstal. Ale bylo tam procento těch, které jsem předtím musel trestat, protože nedělali kvalitní práci, a ti si na mě tehdy vyvíjeli svoji zlobu. A pro mě to bylo dost dramatické období. Nakonec, když už jsem viděl, že bych to přežil akorát tak s infarktem, tak jsem odtamtud odešel sám. Nemělo to smysl s těmi lidmi zápasit. Tak skončila ta moje kariéra a tím skončila i normalizace.“ (O. I., narozen 1948, severní Čechy)

Ačkoliv s odstupem desetiletí hovoří dotyční narátoři o těchto okamžicích s relativním nadhledem – už jen tím, že dokážou o těchto chvílích otevřeně hovořit –, přesto je možné zaznamenat v rozhovorech jisté emocionální pohnutí a místy též stopy (minimálně ve své době) velmi traumatizujícího prožitku a náběhy na téma v rozhovoru tabuizované.

Vnímání cizinců a cizích zemí představuje v rozhovorech široké spektrum vyjádření. V některých spontánních životopisných vyprávěních tato tematika zcela absentuje, z čehož je možno usuzovat na potenciálně malý význam tématu pro dotyčnou osobu. Jiní narátoři se k problematice ciziny a cizinců dostanou při líčení rodinných kořenů, ať již se jedná o práci či studia rodičů a příbuzných v zahraničí, nebo při líčení forem trávení volného času, kdy některé koničky či cesty mají zahraniční přesah.

„Tak pokud jde o cestování na Západ, tak to jsem před rokem 1989 nepoznal, kromě toho, to bylo ještě před válkou, že jsme v roce 1985 s tátou udělali takové kolečko západní Evropou. Z celé pětičlenné rodiny nás pustili na devizový příslib jenom dva a projeli jsme tehdy za 14 dní iks států, byli jsme v Německu, v Rakousku, ve Švýcarsku, ve Francii a tak. Něco jsme si tam i koupili, i když to bylo na naše poměry strašně drahé, a potom už jsem nějaké extra potřeby jezdit ven neměl, protože už jsem to všechno viděl.“ (L. E., narozen 1967, Praha-západ)

„Vyrovnávání se s cizinci a cizinou“ je integrální součástí životního příběhu zejména u těch narátorů, kteří měli smíšený národnostní původ, blízké příbuzné v zahraničí anebo absolvovali podstatnou část kariéry „na stráži míru a socialismu“, u jednotek Pohraniční stráže.

Podobně jako v případě jiných socio-profesních skupin předlistopadového Československa, i příslušníci SNB hovoří o kontaktu s cizinci spontánně při líčení prožitků „velkých událostí“ (např. konce druhé světové války v českých zemích na jaře 1945 nebo srpnové okupace Československa v roce 1968). Nejedni z nich se navíc snaží líčit svůj příběh, jak se odehrál na pozadí „velkých“ událostí a procesů doby a také se na základě svých prožitků pokouší formulovat obecnější závěry, včetně začlenění do mezinárodního kontextu.

Představy či zprostředkované obrazy

Ačkoliv problematika formování představ o cizincích a cizině nepatřila mezi explicitní témata výzkumu zmiňovaných projektů, přesto se z řady dílčích otázek dá vysledovat poměrně barvitý obraz tohoto tématu v očích narátorů. Pokud se jej dotazovaní nedotknuli sami ve spontánně proslovených životních příbězích, v polostrukturovaných rozhovorech zaznívaly dotazy výzkumníků kupříkladu na výhody či nevýhody plynoucí ze zaměstnání, na pocity ze zvládání různých nešvarů a nedostatků v životě předlistopadového Československa (včetně limitů cestování do zahraničí) nebo také na to, odkud čerpali informace o dění doma i v zahraničí. Nejkonkrétněji se jich dotýkala často pokládaná otázka: „*Co jste si před listopadem 1989 myslel o životě na Západě?*“

Také obraz vnímání cizinců a ciziny se, podobně jako u jiných narátorů, které jsme zkoumali v předešlých projektech, utvářel již od raného dětství, přes dospívání až na práh dospělosti (Vaněk 2009: 172–186). Právě zde se však – dle mého soudu – řada příběhů příslušníků SNB postupně odlišuje, neboť na ně začíná působit prostředí výchovy a práce ve vojenském či policejním sboru. Mám-li zhodnotit shromážděný soubor prizmatem vnímání cizinců a cizích zemí (bývalého) Západu příslušníky SNB v době jejich služební kariéry, pak se tyto rozhovory bez ohledu na značný časový odstup jeví jako velmi živý doklad ideologického působení a informačního boje z časů studené války a ve výsledku v podstatě rozporuplný úspěch prorežimní komunistické propagandy (Zavacká 2005; Cajthaml 2009). I po letech (a zároveň právě proto) drtivá většina narátorů přiznává, že kupříkladu o reálné situaci a dění „za železnou oponou“, neměli přesnou představu.

„Když člověk něco viděl, tak to viděl akorát jaksi přefiltrované přes filmy. Já jsem hodně chodil do kina s kolegou a s kamarády, měli jsme hodně rádi

francouzské filmy, ale člověk to nějakým způsobem vidí, ale nenese to nic než optickou informaci. Chybí tam ten konkrétní prožitek a zařazení do nějaké stupnice hodnot. V podstatě vám to nic neříká. A ona tu přitom ta informační masáž byla, pořád nám říkali, co dělají imperialisti, vůbec takových názvů a výroků, po čase to ale ztratí naléhavost a člověk to přestane poslouchat. Ale o konkrétním Západu jsem neměl absolutně žádné informace, mně to prostě nic neříkalo. Nikdy jsem to nezažil.“ (L. A., narozen 1951, Praha)

Řada z nich posléze komentuje svou faktickou závislost a dílem i přichylnost k informacím, které jim byly zprostředkovávány různými oficiálními či méně oficiálními zdroji a na jejichž základě si posléze utvářeli své mínění o cizincích a cizích zemích. Nejednenarátor také nepřímohovoří o tom, že si oficiální informace převáděl do vlastního jazyka a „zlidšťoval“ ho za pomoci zdrojů neoficiálních, především skrze informace z doslechu, ať už od příbuzných a spolupracovníků, či od lidí z blízkého okolí, kteří měli bezprostřední kontakt se zahraničím. V tomto procesu lze sledovat velmi znatelnou ekonomizaci a „materializaci“ obrazu cizinců – zejména západních – a jejich vnímání prostřednictvím konzumní kultury.

„Dá se říci, že jsem si myslel, že se mají o něco líp než my, a to, protože jsem na tom Západě nikdy nebyl. Akorát jsem to znal z vyprávění nebo jsem měl známý, který měli známý v Západním Německu, ti tam měli občanství, pak už dokonce jezdili sem do Čech na návštěvu. Takže když těm dětem přivezli nějaký hračky ze Západu, tak to byly úplně jiné hračky, než jsme měli třeba my tady. Občas, když se mi dostal do rukou nějaký katalog zboží ze Západu, tak jsem si říkal – ježíš, oni to tam mají o hodně levnější než u nás. Samozřejmě už potom jsem si to nedokázal srovnat, že si tam sice třeba koupili televizi za jeden jejich plat, ale už jsem neviděl, co oni normálně musí zaplatit za bydlení, za poplatky a co jim z toho platu zůstane. Kdežto my jsme tady měli úplně jiné ceny.“ (O., narozen 1967, Praha)

Pouze ojediněle někteří narátoři před tazateli otevřeně vzpomínají na to, že se pokoušeli čerpat i z jiných zdrojů (např. polská státní televize, zahraniční rozhlasové vysílání, zájem o domácí samizdatovou literaturu nebo mimoslužební kontakty s „nepřáteli režimu“), čímž demonstrují dílem dobovou, dílem retrospektivní snahu posouvat své „vědomostní horizonty“ dále za obzor jak oficiálních „režimních“, tak i „lidově-většinových“ (konzumních) rámců. Paradoxně se tak některé jejich narativy blíží nejednomu vyprávění z řad méně konformních československých občanů, včetně některých příslušníků subkultur, disentu, potažmo lidí z tzv. šedé zóny, snažících se usilovně ve své době (a zejména po roce 1989) vymknout

a vymezit se „srovnání do řady“ s většinovou společností předlistopadového Československa (Jechová 2003; Vaněk – Urbásek 2005; Vaněk 2006; 2009; Bren 2013; Bolton 2015). Tito z orálněhistorického hlediska „nonkonformní“ příslušníci SNB – ovšem nekonformní nikoliv v řeči dobových úředních materiálů, jak nasvědčují dochované osobní spisy – se pozastavují zejména u – pro ně nepřijemného – faktu, že ačkoli oni sami ve své době představovali specifickou skupinu „tváří moci“, nebylo jim umožněno libovolně a bezproblémově cestovat. A to nejen do zemí Západu, Jugoslávie nebo Sovětského svazu, ale dokonce ani do sousedních „spřátelených“ zemí (typu Polské lidové republiky), což bylo dáno nejen profesně, ale často také dobovými okolnostmi (Rychlík 2007).

„Porovnávám-li to se svými zkušenostmi, tady byla vůči světu a Evropě dost uzavřená společnost a republika. Já jsem jako prověřený člen strany, funkcionář a příslušník Sboru národní bezpečnosti nemohl vycestovat. Mně to štválo, že mně nevěří. Mně nevěřili, vlastní lidi nahoře mně nevěřili, že neuteču. Mysleli si, že když mě pustí za mými bratry do Chorvatska, že tam u toho Tita zůstanu. A to mě sralo. Přimo, když to tak řeknu vulgárně. Já tam měl biologického tátu, bratry, chtěl jsem je vidět. Tak jsem si prostě jednou napsal žádost, jestli bych nemohl vycestovat do Jugoslávie, všichni tam jezdili. Známi tam jezdili, kriminálníci tam dostali vízum, a já, prověřenej, čestnej, všechno možný, s medailema a tak dále, jsem tam nemohl, protože mně holt nevěřili... Tak ta nedůvěra... dodneška se s tím nemůžu vyrovnat. Nemůžu. Povídám – prosím vás, vysvětlete mně to! Nikdo mně to samozřejmě nevyšvětlil.“ (L. V., narozen 1946, jižní Morava, severní Morava a Slezsko)

„Nepřímé“ vyrovnávání se s tematikou cizinců a cizích zemí je jinak samozřejmě podmíněno individuálně osobními vlastnostmi a zájmy, rodinnou situací a také specifickými životními drahami příslušníků SNB, jedná se však z pohledu výzkumu o proces velmi dynamický, který dostává ještě zcela jiný náboj při dobových setkáních „s cizím“ *in natura*.

Cizincům a cizím zemím tváří v tvář

Vzpomínky příslušníků SNB se od pamětní reflexe dalších socio-profesních skupin nejméně liší ve vyprávěních o trávení volného času, kdy zkřížili cestu nějakému cizinci, popřípadě zamířili na dovolenou do zahraničí. Specifické jsou v této souvislosti opětovné připomínky zvláštního cestovního režimu zaměstnanců pod služební přísahou, jimž se dostávalo povolení cestovat víceméně pouze do „spřátelených“ zemí východního bloku.

„Tehdy bylo pro příslušníka Veřejné bezpečnosti dostat se do ciziny stejně obtížné, ne-li obtížnější než pro ostatní občany. Západ absolutně ne a ty socialistické státy byly jediné, kam se tak nějak člověk mohl dostat. Maximálně ještě na Slovensko, ale to bylo v rámci republiky.“ (I. T., narozen 1966, Praha a východní Čechy)

Jedním dechem řada narátorů neopomene upozornit – na rozdíl od převažující kolektivní paměti většinové společnosti a veřejného mínění, považující možnosti cestování za jeden z největších výdobytků po roce 1989 (Tabery 2009) –, že jim osobně nemožnost svobodně cestovat příliš nevadila a že byli s danými možnostmi před rokem 1989 v podstatě spokojeni. Tyto výlety „za obzor všedních dnů“ směrem na Východ v rozhovorech jinak výrazněji netematizují, pravděpodobně s předpokladem, že tazatelé byli s koloritem cestování do tzv. socialistických zemí před rokem 1989 seznámeni (Rychlík 2007; 2013) a že se tedy nejedná o nic mimořádného k vyličení.

„Já jsem vyjížděl tam, kam jsem mohl. Jezdili jsme k moři do Německa, do Bulharska. Dál jsem nejezdil, neměl jsem tu potřebu někam dál jezdit a nevadilo mi to. Ani mé rodině to nevadilo.“ (O. I., narozen 1948, severní Čechy)

Soudě podle analyzovaných rozhovorů, k nejméně významným setkáním s cizinci docházelo na domácí půdě a dělo se tak při plnění služebních povinností. Bývalí příslušníci Pohraniční stráže tak vedle každodenní rutiny při pochůzkách líčí ojedinělá setkání se zahraničními turisty a v jejich vyprávěních je patrná snaha vyrovnávat se s populárním obrazem (Kopal 2009) či dokonce mýtem pohraničnicků jakožto navýsost dobrodružného povolání.

„Nebylo to žádné střelení po diverzantech, po narušitelích, za celou dobu, co jsem sloužil, nic takového. Když jsme měli zadržení, to byli spíš nějakí turisté, kteří přešli z Německa. Protože na druhé straně hranice tam byl a je hrad Horenberg, tak občas se ti turisté dostali k nám, to je fakt. Ti se chytli a šli zase zpátky. Takové to, co je v Králi Šumavy, nic takového.“ (O. O., narozen 1940, východní Čechy, Praha)

Tato snaha o „zcivilnění“ a demytizaci totiž bezesporu souvisí také s trendem po roce 1989, kdy profese pohraničnicka získala v očích části laické veřejnosti velmi kontroverzní nádech, na základě řady diskutovaných a přešetřovaných případů střelby proti „narušitelům hranic“, ať už cizinců, či domácího obyvatelstva (Vaněk 2008).

Možná překvapivě není v rozhovorech příliš tematizována kriminalita cizinců nebo kriminalita konaná na úkor cizinců v předlistopadovém Československu. To může být ovlivněno jednak charakterem rozhovoru, při němž nebylo smyslem doptávat se na konkrétnější případy ze služební praxe, či to může být dáno respektem narátorů ke služebnímu tajemství a vázání mlčenlivostí ve věcech líčení konkrétních kauz a tudíž potenciální opatrností vůči tazatelům, s nimiž se setkali jednou dvakrát v životě, popřípadě jsou respondenti stále ve služebním poměru u Policie ČR. Více otevření jsou v tomto směru v podstatě pouze narátoři starší generace (narození do roku 1955), kteří jsou již delší čas mimo službu.

Pro narátory tvoří speciální kategorii vzpomínky na setkání (a v řadě případů posléze i takřka každodenní setkávání) se sovětskými vojáky v srpnu 1968. Tento v podstatě symbolický referenční bod, přítomný v řadě rozhovorů se staršími narátory, působícími již v šedesátých letech ve službě, slouží jako vítaná příležitost k osvětlení osobního vidění a názoru na spletité dobové předivo příčin a následků celospolečenského vývoje konce šedesátých let. Na rozdíl od politických prověrek na počátku období tzv. normalizace – kdy museli před komisemi velmi pečlivě manipulovat s odpověďmi, jak smýšleli v tzv. krizovém období a hlavně jak konali –, v rozhovorech mohou svobodně a otevřeně obhajovat své dobové postoje (což také řada z nich činí), nebo o nich naopak příliš nehovořit. Pro nejednoho narátora je cestou, jak vyličit své dobové postoje kupříkladu „klukovské“ otáčení orientačních tabulí v prvních dnech okupace, občanská angažovanost ve formě petic a rozdávání letáků nebo poukaz na pragmatickou snahu komunikovat se sovětskými vojáky a vysvětlovat jim ze svého pohledu situaci v Československu – což je vše v podstatě v souladu s kolektivní pamětí většinové společnosti (Břeňová – Rohlíková – Hoppe 2013: 36–42, 94–115).

„Mezi námi děvčaty, když ty Rusi přišli, tak to byly ty jednotky takzvaného prvního sledu, to byli vyjukání jelimánci, kteří si mysleli, že jdou na popravu, že tady bude válka, že tady se střílí a že se tady zabijí. Že tady je revoluce, tak jak byla v Maďarsku v šestapadesátém. Oni jim to takhle tloukli do hlavy, takže oni sem šli a měli furt strach. Proto se někdy staly i ty excesy, že ten kluk ze strachu někoho zastřelil. Ty speciální jednotky, ty přišly až po nich. No a tady se nestřílelo, že? My jsme po nich nestříleli, naši vojáci po nich nestříleli, nikdo po nikom nestřílel, žádná válka tady nebyla a oni z toho byli paf. Potkali jsme se v Brně-Slatině na chodníku s jedním vojákem, který tam u pole strážil děla a tanky. Zastavili jsme se, a protože jsem se na gymnáziu učil rusky, začali jsme se bavit. ‚Machorka jest u těbja?‘ – ‚Oho, jest‘. Povídám: ‚Pojď‘.

Dal jsem mu cigaretu, on mně ‚machorku‘. Já jsem mu pak dal svačinu, on to chudák hladový snědl... Povídám mu: ‚U nás není žádný puč. To je dobrý, všechno se to spraví...‘ Takže ti chlapi z toho byli prostě vykulení a nejradši by se vrátili domů. Někdy dokonce k maminkám, řekl bych.“ (L. V., narozen 1946, jižní Morava, severní Morava a Slezsko)

Na rozdíl od narátorů z jiných socio-profesních skupin je zde ve vzpomínkách patrná větší míra pragmatismu, jíž by bylo možné historicky vysvětlit nutností být stále „tváří režimu“, ať již se po srpnové invazi měnil jakkoliv a oni osobně si o následném vývoji mohli myslet cokoliv. Na tuto linii je následně navázána snaha o diferencované vnímání pobytu okupačních vojsk na čs. území (Pecka 1996), vyjádření dobových sympatií k prostým vojákům sovětské armády, a to i na základě každodenní zkušenosti s nimi z následujících desetiletí pobytu sovětské armády v ČSSR/ČSFR.

„My jsme tu v rámci místní pobočky Společnosti československo-sovětského přátelství organizovali různé akce třeba pro naše a sovětské děti. Nic jsme z toho neměli, jen takový nějaký dobrý pocit, že jsme pro ty Rusy něco udělali. To víte, když už jsme s nimi bydleli v jednom baráku, v bytě přes chodbu. Nevšimnete si jich? Navíc to byl doktor, s tím jsme se teda jako zvlášť stýkali, s tou jeho Jiřinou a s těma jejich děckama. Oni prostě koukali, jak my si tady žijeme, byli z toho vyvalení. Můžu vám říct, že jsme ty jedny partaje šli navštívit, měli dvoupokojový byt, ale takovej binec nebyl ani u cigánů, rozumíte? Brambory, řepa, cibule, kola, oblečení takhle v jednom chumlu, no děs. Oni tu v tom neuměli žít, oni neznali to... Tak jsme se jim to prostě snažili nějakým způsobem zpěstit a umožnit to přežít tady. Čili nějaká ideologie...? Čert vzal ideologii!“ (O. E., narozen 1936, severní Morava a Slezsko)

Tento aspekt a faktickou absenci obrazu a stereotypu „Rusa-okupanta“ často dotyční narátoři velmi zdůrazňují, neboť je naopak s kolektivní pamětí většinové společnosti spíše v rozporu (Pecka 1993). Je nutno podotknout, že tato vzpomínková strategie se týká zejména narátorů se zkušeností z posádkových měst sovětské armády (tj. např. ze severní Moravy a Slezska), ale také těch, kteří se i po roce 1989 nadále netají svým radikálně levicovým smýšlením. V každém případě sověštití státní příslušníci jsou vůbec nejviditelnějšími předlistopadovými cizinci přítomnými v prozatím shromážděných rozhovorech, což ovšem je s největší pravděpodobností dáno jistou regionální a generační specifičností analyzovaného vzorku rozhovorů.

Velkým katalyzátorem pro posun a potenciální změnu vnímání cizinců a cizích zemí v očích narátorů samozřejmě znamenaly události konce osmdesátých let vrcholící revolučními událostmi 1989/1990. Nepřímo se tak dělo díky nově nabyté svobodě slova, informační explozi, možností cestování nebo zvýšením míry kriminality i za přispění doposud neznámých zahraničních aktérů apod. Některých narátorů se doba „dotkla“ do té míry, že byli nuceni opustit svá dosavadní zaměstnání a „tlustou čáru za minulostí“ učinili kupříkladu u zahraničních firem, které začínaly své podnikání v českých zemích a pro něž nehrála „prorežimní minulost“ narátorů roli. Otevřela se nová kapitola života (a kariéry) narátorů v postsocialistickém a poststudenoválečném světě, stejně jako se začaly odvíjet další příběhy vzpomínání.

Závěr

Pokud by se měl výzkumný vzorek obecněji srovnat s analýzou dalších rozhovorů s protagonisty jiných socio-profesních skupin, je možné říci, že většina vzpomínek bývalých příslušníků SNB je dosti kariérně laděných, což z nich i ve srovnání s dalšími rozhovory z řad jiných profesí – včetně „mužských“, jako jsou například profese technické, lékaři, kvalifikovaní dělníci, představitelé managementu apod. – činí lehký „nadprůměr“. Je to samozřejmě dáno absencí žen-narátorek, jak v našem vlastním výzkumu, tak dílem i historicky v celé profesní skupině (zejména u VB). Jejich potenciální přítomnost by dle mého soudu vzorek nesmírně obohatila o nová témata a perspektivy (např. vztahy na pracovišti, vyváženější pohled na rodinný život příslušníků na pozadí doby, pohled na „maskulinitu“ profese apod.).

Hlavní důvod odlišnosti bývalých „esenbáků“ od jiných profesních skupin s největší pravděpodobností představovala vlastní tematika výzkumu a specifická jeho realizace prostřednictvím orální historie. Skupina bývalých příslušníků SNB (a potenciálně ještě současných policistů) se totiž po dlouhou dobu jevila členům týmu jako badatelsky „nedobytná“ a získat alespoň desítku interview si vyžádalo značné a dlouhodobé úsilí – s využitím řady zprostředkovatelů (gatekeeperů) a tazatelů doposud aktivně sloužících u Policie ČR. Jak již bylo konstatováno v předešlé studii (Vaněk – Krátká 2014: 158–176), tato skupina, ocitající se mezi dvěma pomyslnými póly vnímání – jako „služebníků státu“ (a společnosti) a jako „tváří moci“ –, je svou podstatou (a minimálně „směrem navenek“) dosti uzavřená. Ačkoliv mají bývalí příslušníci SNB různý regionální původ, náleží k různým „policejním“ generacím a mají též odlišné kariérní osudy, představují specifickou skupinu, jež se z řady důvodů a motivací (stále aktivní nositelé služebního tajemství, „duch sboru“ a nedůvěra vůči lidem zvenčí, obavy

ze zneužití nahraných rozhovorů, malá ochota vzpomínat pod vlivem antikomunismu v českém veřejném diskurzu apod.) považuje za „elitní“ pamětní skupinu a její příslušníci velmi pečlivě zvažují, zda, komu a jaký rozhovor poskytnou. Vlivem spíše negativistického společenského diskurzu jsou také velmi opatrní ohledně vzpomínání na „nedávnou“ předlistopadovou minulost (a to i ve srovnání s jinými narátory, kteří by mohli být vnímáni jako „problematičtí“ ve vztahu k dění před rokem 1989, jako např. představitelé hospodářského managementu) a stále vnímají svědectví o minulosti jako výbušný materiál, který může být v současnosti použit proti nim, ač se fakticky jedná o vzpomínky na události či děje, jež se odehrály před řadou desetiletí. Obecně vzato se tedy narátoři do značné míry spíše podřizují vzpomínkové strategii širší bezpečnostní skupiny, jejímž nepsaným ideálem je buď mlčet, nebo každé slovo vážit na lékárnických vahách (Vaněk – Krátká 2014: 176).

Z předešlé malé sondy – zdá se – vyplývá, že problematika vnímání cizinců a cizích zemí na pozadí doby nebyla hlavním tématem rozhovorů, a tento segment se ve srovnání s jinými narátory (dělníky, příslušníky inteligence, profesí služeb, zemědělci či hospodářského managementu) objevuje ve spontánně proslouvených životních příbězích spíše méně než více. Přesto se lze domnívat, že by jej bylo možné v budoucnu rozvíjet případnými následnými rozhovory.

Na úvodní otázku, zda na narátory měla studenoválečná propaganda větší vliv než na „obyčejné lidi“ z řad čs. občanů většinové společnosti, lze obecně odpovědět kladně (i když se našly i výjimky). Propaganda vedla buď k dílčí indoktrinaci, indiferenci, anebo k „ekonomicko-konzumnímu“ náhledu na problematiku, což je rys typický asi nikoliv jen výlučně pro předlistopadové Československo a jeho policejní profese (Yurchak 2006; Bruce 2010). Ti, kteří se tomuto náhledu vymykali, působili jako „bílé vrány“ uvnitř Sboru, před rokem 1989 se museli mít s proječováním svého vnitřního smýšlení na pozoru (jako v řadě jiných profesí) a paradoxně se svými názory blížili (a blíží) názorům a vzpomínkám svých (bývalých) „ideových“ protivníků (Vaněk – Urbášek 2005: 543–615; Vaněk 2006: 116–123, 129–131).

Naopak předpoklad, že setkání příslušníků SNB s cizinci před rokem 1989 bude mít podstatný efekt na individuální změnu perspektivy vnímání cizinců v jejich paměti, tak jako tomu bylo u příslušníků jiných profesních skupin předlistopadového Československa (Vaněk 2009: 162–211; Vaněk – Krátká 2014: 231–271; Krátká 2015: 151–196), se podařilo potvrdit pouze částečně a tato otázka zůstává spíše otevřená do dalších výzkumů. S výjimkou problematiky „spřátelených“ cizinců – turistů a popřípadě vojáků sovětské armády (a jejich rodin), pobývajících v Československu, se totiž v rozhovorech objevuje téma

„setkání se světem“, tj. se západními cizinci nebo s občany zemí tzv. třetího světa, velmi zřídka. Přesto však tyto okamžiky u vybraných narátorů slouží k utvoření vzpomínkové strategie, jež je opět zčásti vymezuje vůči prožitku a kolektivní paměti většinové společnosti.

Nezbývá tedy než si přát, aby došlo k postupné „detabuizaci“ a většímu otevření individuální a tím i kolektivní paměti bývalých příslušníků SNB, což může být prospěšné nejen pro badatelské účely.

Říjen 2015

Literatura:

- Blažek, Petr – Cajthaml, Petr – Růžička, Daniel: 2005 – Kolorovaný obraz komunistické minulosti. Vznik, natáčení a uvedení Třiceti případů majora Zemana. In: Kopal, Petr (ed.): *Film a dějiny*. Praha: NLN: 276–294.
- Bolton, Jonathan: 2015 – *Světy disentu. Charta 77, Plastic People of the Universe a česká kultura za komunismu*. Praha: Academia.
- Bořuta, Jiří a kol.: 1993 – *Srandokaps č. 7. Horká linka 158*. Vizovice: Trnky-brnky.
- Bren, Paulina: 2013 – *Zelinař a jeho televize: kultura komunismu po pražském jaro 1968*. Praha: Academia.
- Bruce, Gary: 2010 – *The Firm. The Inside Story of the Stasi*. Oxford University Press.
- Břeňová, Věra – Rohlíková, Slavěna – Hoppe, Jiří: 2013 – *Pražské jaro '68: bibliografie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Cajthaml, Petr: 2009 – Public relations pro Státní bezpečnost. Bezpečnostní propaganda v letech 1968–1971. *Sborník Archivu bezpečnostních složek*: 6: 191–241.
- (CVVM) Centrum pro výzkum veřejného mínění: 2010 – *Vztah Čechů k vybraným národnostem (prosinec 2009)*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Čelovský, Bořivoj (ed.): 2005 – *Oči a uši strany. Sedm pohledů do života StB*. Šenov u Ostravy, Tilia.
- Černá, Marie – Cuhra, Jaroslav a kol.: 2012 – *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí. Československo 1948–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Dobrodinský, Marek – Izer, Zdeněk: 1993 – *Policejní akademie 1, 2, 3* (MC formát). Praha: Carmen.
- Dvořáková, Jiřina: 2003 – Jak se točil seriál „Třicet případů majora Zemana“. *Sborník Archivu Ministerstva vnitra* 1: 91–99.
- Fryč, Pavol: 2001 – Korupce – deviantní chování nebo sociální desorganizace? Případ české policie. *Sociologický časopis* 37: 65–72.
- Frydlová, Pavla (ed.): 2009 – *Ženy odjinud. Deset příběhů českých cizinek*. Praha: NLN – Gender Studies.

- Green, Anna: 2011 – Can Memory Be Collective? In: Ritchie, Donald A. (ed.): *The Oxford Handbook of Oral History*. Oxford University Press: 96–111.
- Halbwachs, Maurice: 1994 – *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Albin Michel.
- Holý, Ladislav: 2010 – *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: SLON.
- Jechová, Květa: 2003 – *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha: ÚSD.
- Kabele, Jiří: 2003 – *Z kapitalismu do socialismu a zpět. Teoretické vyšetřování přerodu Československa a České republiky*. Praha: FSV UK – Karolinum.
- Kalinová, Lenka: 2012 – *Konec nadějí a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969–1993*. Praha: Academia.
- Kalous, Jan: 2010 – *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*. Praha: ÚSTR.
- Klípa, Ondřej: 2011 – Polish Women Workers in Czechoslovakia. What Made Them to Come? *Český lid* 98: 31–52.
- Kopal, Petr: 2009 – Film Král Šumavy ve světle (a temnotě) symboliky zla. In: Kopal, Petr (ed.): *Film a dějiny. 2, Adolf Hitler a ti druzí – filmové obrazy zla*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů: Casablanca: 214–240.
- Kopeček, Lubomír: 2010 – *Éra nevinosti. Česká politika 1989–1997*. Brno: Barrister & Principal.
- Krátká, Lenka: 2015 – *A History of the Czechoslovak Ocean Shipping Company, 1948–1989. How a Small, Landlocked Country Ran Maritime Business During the Cold War*. Stuttgart: Ibidem-Verlag.
- Kvapilová, Iva: 2007 – Organizační vývoj SNB v 70. letech se zaměřením na veřejněbezpečnostní složku. *Sborník Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra* 5: 9–116.
- Kvapilová, Iva: 2009 – Organizační vývoj SNB v 80. letech se zaměřením na veřejněbezpečnostní složku. *Sborník Archivu bezpečnostních složek* 6: 35–116.
- Lacko, Martin – Sabo, Ján: 2011 – Žandár troch režimov. Gustáv Polčík a jeho služba v Prievidzi v rokoch 1942–1972. Bratislava: ÚPN.
- Lorenc, Alojz: 1992 – *Ministerstvo strachu? Neskartované vzpomínky generála Lorence*. Bratislava: Tatrapress.
- Lorenc, Alojz – Janík, Pavol: 2000 – *Generál Lorenc. Dešifrovaný svet. Exkluzívne rozhovory*. Bratislava: Forza.
- Macek, Pavel – Uhlíř, Lubomír: 2011 – *Dějiny policie a četnictva. Díl 4. Československo (1945–1989)*. Praha: Police history.
- Macek, Roman: 2014 – *Od Sboru k policii. Sonda do života příslušníků policejních složek na konci 80. a na počátku 90. let minulého století prostřednictvím orální historie*. Diplomová práce. Praha, Fakulta humanitních studií UK.
- Marek, Jindřich: 2013 – Nouzové řešení, výměna generací, či první čistka? Personální změny ve vedení čs. četnictva a policie v květnu 1945. *Securitas imperii* 11: 39–50.
- Možný, Ivo: 2002 – *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál.
- Myant, Martin: 2013 – *Vzestup a pád českého kapitalismu: ekonomický vývoj České republiky od roku 1989*. Praha: Academia.
- Nosková, Jana: 2007 – *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno: Ústav evropské etnologie.
- Nosková, Jana – Čermáková, Miroslava: 2013 – „Měla jsem moc krásné dětství.“/“Ich hatte eine sehr schöne Kindheit.“ Brno: Etnologický ústav AV ČR – Statutární město Brno – Archiv města Brna

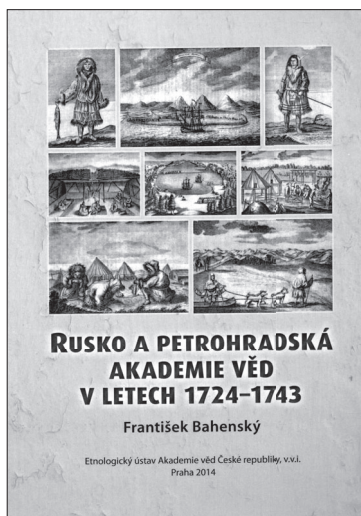
- Palivodová, Eva: 2012 – Obrazy nepřátel. Vnější nepřátelé v československé komunistické propagandě v letech 1948–1956. HOP. *Historie – Otázky – Problémy* 4: 1: 39–53.
- Palivodová, Eva: 2013 – Obraz vnějšího nepřítel v časopisecké fotografii v Československu 1948–1956. In: *České, slovenské a československé dějiny 20. století* 8. Ústí nad Orlicí: Ofitis: 157–170.
- Pecka, Jindřich (ed.): 1993 – *Spontánní projevy Pražského jara 1968–1969*. Brno: Doplněk.
- Pecka, Jindřich a kol.: 1996 – *Sovětská armáda v Československu, 1968–1989. Chronologický přehled*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Plosová, Jaroslava: 2011 – Příslušník Veřejné bezpečnosti. Příklad Jindřicha Rejthara, Jana Kvítka, Josefa Schildbergera a dalších. In: Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Malíř, Jiří – Nečasová, Denisa (eds.): *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*. Brno: CDK: 180–185.
- Portelli, Alessandro: 2011 – *They Say in a Harlan County. An Oral History*. Oxford University Press.
- Rychlík, Jan: 2007 – *Cestování v éře habsburské monarchie a v Československu*. Praha: ÚSD AV ČR, v. v. i.
- Rychlík, Jan: 2013 – *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: ÚSD AV ČR, v. v. i.
- Suk, Jiří: 2003 – *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha: Prostor.
- Šubrt, Jiří – Pfeiferová, Štěpánka: 2010 – Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. *Historická sociologie* 1: 9–29.
- Švaříčková-Slabáková, Radmila: 2007 – O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích. *Dějiny – teorie – kritika* 2: 232–255.
- Tabery, Paulína: 2009 – *Srovnání dnešního života a života před listopadem 1989*. Tisková zpráva CVVM.
- (ÚVVM) Ústav pro výzkum veřejného mínění: 1979 – *Názory občanů na hospodářskou integraci socialistických zemí a na některé stránky vývoje světového hospodářství (závěrečná zpráva, 79-1)*. Praha: FSÚ.
- (ÚVVM) Ústav pro výzkum veřejného mínění: 1981 – *Názory občanů na otázky války a míru a brannou výchovu. (závěrečná zpráva z výzkumu 80-2)*. Praha: FSÚ.
- (ÚVVM) Ústav pro výzkum veřejného mínění: 1985 – *Názory na ekonomickou integraci socialistických zemí (závěrečná zpráva, 84-3)*. Praha: FSÚ.
- Vaněk, Miroslav: 2006 – *Mocní? a Bezmocní? Politické elity a disident v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Praha: Prostor.
- Vaněk, Pavel: 2008 – *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951–1955*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.
- Vaněk, Miroslav (ed.): 2009 – *Obyčejní lidé...? Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a profesí inteligence*. Praha: Academia.
- Vaněk, Miroslav – Krátká, Lenka (eds.): 2014 – *Příběhy (ne)obyčejných profesí. Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum.
- Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel: 2015 – *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum.
- Vaněk, Miroslav – Urbásek, Pavel (eds.): 2005 – *Vítězové? Poráženi? Politické elity a disident v období tzv. normalizace. Životopisná interview*. Praha: Prostor.
- Yurchak, Alexei: 2006 – *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press.

Zavacká, Marina: 2005 – *Kto ožije za ostnatým drôtom? Oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku 1956–1962: teórie, politické smernice a spoločenská prax*. Bratislava: Veda.

Contact: PhDr. Pavel Mücke, Ph.D., Pracoviště Orální historie, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova v Praze, José Martího 31, 162 52 Praha 6 – Veleslavín, CZ; e-mail: mucke@usd.cas.cz; tel.: +420 220 172 430.

**František Bahenský:
Rusko a petrohradská akademie věd v letech 1724–1743**

Vydal Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2014, 195 s., jmenný rejstřík.

Petrohradská akademie věd, instituce založená v roce 1724, začala poprvé vědecky a systematicky zkoumat rozsáhlé oblasti Sibíře. Akademie organizovala expedice, které svými výsledky přispívaly k těsnější ekonomické a politické inkorporaci teritorií do ruského správního systému. Autor se ve své práci snaží ukázat, jakým způsobem se apolitická instituce zapojovala do veřejného života země, hledá odpovědi na otázky spojené s postavením instituce v rámci carské administrativy, její agendou, strukturou a personálními otázkami. Při zpracování publikace vycházel primárně z archivních pramenů ruské provenience, které se týkají činnosti akademie ve sledovaném období.

ISBN 978-80-87112-81-6

CENA: 150 Kč

Objednávky vyřizuje B. Gergelová: gergelova@eu.cas.cz